

Ἐδῶ τελειοῦται ὁ κατάλογος τῶν πρὸ τοῦ Στράβωνος, ἢ ἰδίως Γεωγράφων, ἢ συνεργησάντων ὅπωςδήποτε εἰς τῆς γεωγραφικῆς ἐπιστήμης τὴν πρόοδον.

Τὸν Ποσειδώνιον ἀκολουθεῖ ὁ Στράβων, Στωϊκὸς φιλόσοφος, ὡς ἐκεῖνος, καὶ ἰδιαίτερον Γεωγράφος παρ' ἐκεῖνον. Ἐδειξα ὀλίγον ἀρχήτερα (1), ὅτι, ἂν δὲν ἐγνώρισε προσωπικῶς τὸν Ποσειδώνιον, ἦτον ὁμοῦς γεννημένος ἀρκετοὺς χρόνους πρὶν ἐκεῖνος ἀποθάνῃ. Εἶπα ἀκόμη (2), ὅτι ἀκολούθησε, μὲ μικρὰν παραλλαγὴν, τοῦ Ἐρατοσθένους τὸ γεωγραφικὸν σύστημα. Ἐμμενε νὰ θεωρήσωμεν τί ἐπρόσθεσε, καὶ τί ἀφαίρεσεν, ἢ ἐδιόρθωσεν, εἰς τὴν Ἐρατοσθευτικὴν γεωγραφίαν ὁ Στράβων.

Καὶ πρῶτον, διὰ τὰ μακρὰ του ταξείδια (3), εἶχεν ὁ Στράβων πολλῶν τόπων αὐτοπτικὴν γνῶσιν. Δεύτερον, ὠφελίθη ἀπ' ὅσα ὁ Ἰππαρχος, ὁ Πολύβιος, ὁ Ἀρτεμίδωρος καὶ ὁ Ποσειδώνιος ἐδιόρθωσαν, ἢ καὶ ἐπεχείρησαν νὰ διορθώσωσιν, εἰς τὴν γεωγραφίαν τοῦ Ἐρατοσθένους. Τρίτον, εἰς ὅσας ὁ Ἐρατοσθένης ἐσυνάθροισε τοπικὰς εἰδήσεις ἀπὸ τοὺς ἰσορήσαντας

μίας φορὰν συγκροτηθῶσιν αἱ πολιτεῖαι, εἰς μόνους τοὺς τυράννους συμφέρει πλέον νὰ διακωνίζωσι τῶν πολιτῶν τὴν νηπιότητα· οἱ φιλόσοφοι καὶ φιλόστροφικοι ἡγεμόνες ἐξεναντίας ἐπιμελοῦνται νὰ τοὺς φέρωσιν εἰς τῆς τελείας ἡλικίας τὸν νοῦν, διαλύοντες κατὰ μικρὸν τὸ ψεῦδος, καὶ βάλλοντες εἰς τὸν αὐτοῦ τὴν ἀλήθειαν διὰ τῆς φιλοσοφίας, καὶ διὰ θρησκείας τοικύτης, ὁποίας τὸ δογματικὸν νὰ ᾖ καθαρὸν ἀπὸ μύθους, καὶ τὸ ἡθικὸν ἀπὸ δεισιδαιμονίας.

(1) Ἀνωτέρ. σελ. ς'.

(2) Αὐτ. σελ. μβ'.

(3) Αὐτ. σελ. ζ'.

ΤΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΒΩΝΟΣ. ξά

τά περί τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, εἶχεν ὁ Στράβων νά προσθέσῃ (καὶ ἐπρόσθεσε τῶντι πολλά) ὅσα ἀνεκάλυψαν ἔπειτα οἱ ὄχι ὀλιγώτερον τοῦ Ἀλεξάνδρου πόρθηται καὶ κτήτορες τῶν ἀλλοτρίων Ῥωμαῖοι (1).

Ἐξω τούτων, ἔχει ἡ γεωγραφία τοῦ Στράβωνος προτέρημα καὶ τοῦτο, ὅτι τὸ πολιτικὸν αὐτῆς μέρος εἶναι πλουτισμένον ἀπὸ πολλὰς εἰδήσεις, ὅσας ἔλαβεν ὄχι μόνον ἀπὸ Γεωγράφους ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πολλοὺς ἱστορικοὺς ἄλλους, τῶν ὁποίων σήμερον, πλὴν τῶν ὀνομάτων, ἄλλο δὲν μᾶς ἔμεινε γνωστὸν. Εἰς τὴν μαθηματικὴν καὶ φυσικὴν γεωγραφίαν πολλῶν τόπων, ἐπρόσθεσε τὴν πολιτείαν, τοὺς νόμους, τὰ ἥθη καὶ ἔθη τῶν κατοικούντων, τὰς κτίσεις καὶ μεταβολὰς τῶν πόλεων, τὰς ἀποικίας ἢ διαδοχὰς τῶν ἔθνων· εἰς ἓνα λόγον ἔμιξε τὸ ἡδὺ μὲ τὸ χρησίμον, ὥστε ἡ γεωγραφία του εἰς μὲν τοὺς συγχρόνους του ἐγένετο προπαρασκευὴ περιηγήσεως ὠφελίμου, εἰς ἡμᾶς δὲ σήμερον (λέγω μάλιστα τοὺς Ἕλληνας) προξενεῖ πολλῶν πραγμάτων εἰδήσιν, τὰ ὁποῖα δὲν εὐρίσκομεν εἰς ἄλλοὺς ἱστορικοὺς, καὶ τὴν ἐκ τῆς εἰδήσεως ἐνδεχομένην ὠφέλειαν, εἰάν παραβάλλωμεν τὴν σημερινὴν τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἔλεεινὴν κατάσασιν μὲ τὴν εἰς τὴν ὁποῖαν τὰς ἤκουσεν, ἢ τὰς ἤυρεν ἀκόμη, ὁ Στράβων λαμπρότητα.

Ταῦτα ὁμως τῆς γεωγραφίας τοῦ Στράβωνος τὰ κατὰ, ὡς συμβαίνει εἰς ὅσα κάμνουσιν οἱ ἄνθρωποι, δὲν εἶναι χρυσὸς ἄμικτος καὶ καθαρὸς. Δύο λογῶν ἐλαττώματα ἔχει ἡ γεωγρα-

---

(1) ἴδ. Gosselin, Géograph. des Grecs analysée, pag. 57.

φία του. Τὰ ὅσα δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀποφύγη εἰς ἐκείνην τοῦ χρόνου τὴν περίοδον, δὲν πρέπει καὶ νὰ ὀνομάζωνται ἐλαττώματα· ὡς τὸν ἔκαμνε πολυμαθέςερον τῶν προγενεσέρων Γεωγράφων ἢ καθημέραν προχωροῦσα ἐθνῶν καὶ πόλεων ἀνακαλύψεις, ἢ ἀκριβεσέρα ἔρευνα, οὕτως ἐξαναγκῆς ἔπρεπε νὰ ἦναι ὀλιγομαθέςερος παρὰ τοὺς μετ' αὐτόν. Τὸ νὰ τὸν κατηγορῆ τις διὰ τοῦτο, εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ νὰ κατηγορῆ ἡμᾶς τοὺς νῦν ζῶντας, ὅτι δὲν ἐξεύρομεν ὅσα μέλλουν νὰ γένωσι γνωστὰ εἰς τοὺς ἀπογόνους ἡμῶν.

Εἶναι ὁμῶς ἄλλο εἶδος ἐλαττωμάτων, τόσον πλέον ἀσυγχώρητον εἰς τοὺς γράφοντας, ὅσον εὐκολώτερον δύναται προσέχοντες νὰ τ' ἀποφύγωσι. Τοιοῦτον λογίζεται, ὅταν γράφῃ τις περὶ τινος ἐπιστήμης, ἢ τέχνης, νὰ φαίνεται ἀνήκοος τῶν ὅσα ἐγνώρισαν οἱ πρὸ αὐτοῦ, ἢ γνωρίζουσιν οἱ σύγχρονοὶ του περὶ αὐτῆς, ἢ νὰ τὰ καταφρονῆ χωρὶς ἔρευνας, ὡς νέα, καὶ νὰ προσκολλάται εἰς τὰ παλαιὰ, ὡς νὰ ἦτον ἡ σκωρία τῆς παλαιότητος δυνατὴ νὰ μεταμορφώσῃ εἰς χρυσὸν τὸν σίδηρον.

Κατακρίνουσι λοιπὸν τὸν Στράβωνα πρῶτον μὲν διὰ τὸ πρὸς τὸν Ὅμηρον ὑπερβολικὸν σέβας, τὸ ὁποῖον τὸν ἠναγκασε πολλάκις, διὰ νὰ πολεμῆ τοὺς ἀντιλέγοντας, ν' ἀφίγη τὸ προκειμένον, καὶ νὰ πλαυᾶται εἰς μακρὰς παρεκβάσεις, τόσον πλέον ἀσιδεῖς, ὅσον εἶναι ὀνωφελεῖς εἰς τὸν ἀναγνώσκοντα. Πιθανῆ, ἢ μᾶλλον βεβαία, καθὼς εἶπα (1), εἶναι τοῦ Ὀμήρου ἢ ἀκρίθεια εἰς τὴν γεωγραφίαν πολλῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ

(1) Ἀνωτέρ. σελ. ια.

ΤΕΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΒΩΝΟΣ. 57

πόλεων· ἀλλ' ὅτι ἐγνώριζε καὶ τόπους, τῶν ὁποίων οὐδ' αὐτοὶ οἱ πολὺ μεταγενέστεροι εἶχαν καθαρὸν ἰδέαν, ὅτι εἶχεν ἀστρονομικὰς εἰδήσεις τῆς γεωγραφίας οἰκείας, τοῦτο τίς νὰ τὸ πιστεύσῃ! Ἐάν οἱ γραμματικοὶ τὸ ἐπίστευαν, διότι δὲν ἦσαν ἄλλο παρὰ γραμματικοί, εὕρισκοντο ὁμῶς καὶ σοφοὶ ἄνδρες σύγχρονοι (1) τοῦ Στράβωνος, οἱ ὅποιοι ὡς ποιητὴν ἀσυγκρίτως πλεόν παρὰ ὡς γεωγράφον ἐθαύμαζαν τὸν Ὀμηρον.

Παραδοξότερον ἄλλο σφάλμα τοῦ Γεωγράφου μας κατηγοροῦσι τὴν ἀμέλειαν τοῦ Ἡρόδοτου. Ὅσον ἐτίμησε τὸν μέγαν ποιητὴν Ὀμηρον, τόσον ἐκαταφρόνησε τὸν ὄχι ὀλιγωτέρας τιμῆς ἄξιον ἱστορικὸν Ἡρόδοτον. Καὶ ὁμῶς ἤθελεν ἀποφύγειν ἀμαρτίας γεωγραφικὰς πολλὰς, ἂν εἶδιδε πλειοτέραν προσοχὴν εἰς αὐτὸν, μὴδὲ τὸν ἐνόμιζε φλύαρον μυθολόγον (2). Δὲν εἶναι, παραδείγματος χάριν, παράδοξον, ὁ μὲν Ἡρόδοτος νὰ ἐξεύρῃ ὅτι ἡ Κασπία Θάλασσα ἦτο περικλεισμένη ὀλαχόθεν ἀπὸ γῆν, καὶ

---

(1) Ἀρκεῖ εἰς παράδειγμα ὁ σύγχρονος τοῦ Στράβωνος Γερμῖνος. Κατηγορῶν τὸν γραμματικὸν Κράττηα, διότι ἐνόμιζε τὸν Ὀμηρον πολὺ πλεόν ἀπ' ὅ,τι ἦτο σοφώτερον, λέγει· «Κράτης μὲν οὖν παραδοξολογῶν τὰ ὑφ' Ὀμήρου ἀρχαϊκῶς καὶ ἰδικῶς (γρ. ἰδιωτικῶς) εἰρημένῃα μετὰγει πρὸς τὴν κατ' ἀλήθειαν σφαιροποιΐαν. Ὀμηρος μὲν γάρ, καὶ οἱ ἀρχαῖοι ποιηταὶ σχεδόν, ὡς εἰπεῖν, πάντες ἐπίπεδον ὑφίστανται τὴν γῆν, καὶ συνάπτουσι τῷ κόσμῳ κύκλῳ τὸν Ὠκεανὸν περικείμενον κ. τ. λ.». Ἰδ. Γερμίν. Εἰσαγωγ. εἰς τὰ φαινόμε. ἐν τῷ Ρεταν. Uranolog. pag. 54.

(2) «Ἄπερ Ἑλλάνικὸς τε καὶ Ἡρόδοτος καὶ Εὐδοξὸς κατεφλυάρησαν ἡμῶν». Στράβ. Γεωγραφ. βιβλ. εἶ' σελ. 550. Ἴδε καὶ βιβλ. εἶ', σελ. 508.

χωριστῇ ἀπὸ τὸν Ὠκεανόν (1)· ὁ δὲ τετρακίσια μεταγενέστερος ἔτη, καὶ χωρὶς ἀμφιβολίαν πολυμαθέστερος τοῦ Ἡροδότου Στράβων, γὰρ τὴν πικρὴν ἀκόμη κόλπον τοῦ Ὠκεανοῦ (2)! Ἄν δὲν ἐπέθετο εἰς τὸν Ἡρόδοτον, ἐχρεώσκει καὶ γὰρ μᾶς φανερώσῃ τὴν περὶ τούτου γνώμην τοῦ Ἡροδότου. Ἄλλο γὰρ δικαιώσῃ ἴσως τὸν Στράβωνα δὲν ἐμπορεῖ, πλὴν ὅτι τὴν αὐτὴν σφαλμένην δόξαν εἶχαν περὶ τῆς Κασπίας Θαλάσσης καὶ ὁ προγενέστερος τοῦ Ἐρατοσθένους (3), καὶ ὁ σύγχρονός τοῦ Διονύσιος ὁ Περσηγητής, καὶ οἱ μετ' αὐτὸν Πλίνιος, Μέλας, καὶ αὐτὸς ὁ Ἀρρίανος, μέχρι τοῦ Πτολεμαίου, ὅστις ἀνάσθησε τὴν πεντακίσια ἔτη πνευμένην ἀλήθειαν τοῦ Ἡροδότου.

Ἐμαθεν ὁ ἀναγνώστης (4) πόσον ἐκαταφρόνει ὁ Στράβων καὶ τὸν Μασσαλιώτην Πυθέαν· ἀλλ' ἡ ὑπερβολικὴ αὕτη καταφρόνησις τὸν ἔρριψεν εἰς χειρότερον τοῦ πρώτου σφάλμα ἄλλο, γὰρ νομίζῃ λέγω (ἀκόμη εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Τιβερίου) τοὺς παράνω τῆς Ἰέρνης (5) καὶ τοῦ Βορυσθένους (6) τόπους ἀουκίτους διὰ ψύχος.

Ἐὰν ἀπέβαλε τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Πυθέαν, καὶ ἄλλους τινάς,

(1) Ἡροδότ. βιβλ. α', κεφ. 202-203.

(2) Στράβ. Γεωγραφ. τόμ. Α, σελ. 156, καὶ βιβλ. ια', σελ. 507.

(3) Ἰδ. ἀνωτέρ. σελ. κα', σημ. 1.

(4) Ἰδ. αὐτ. σελ. λγ'.

(5) Τῆς σήμερον ὀνομαζομένης Ἰρλανδῆς (Irlande).

(6) Ὁ Βορυσθένης ποταμὸς ὠνομάσθη ἔπειτα Δάναπρις, ὅθεν ἐσχηματίσθη κατὰ συγκοπὴν τὸ συνειδισμένον εἰς τοὺς δυτικωτέρους Εὐρωπαϊοὺς ὄνομα Dnièper, καὶ τὸ εἰς ἡμᾶς Νίπρος.

ΤΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΒΩΝΟΣ. ξέ

διὰ τὴν ὁποίαν εἰς αὐτοὺς συνέλαβεν ἀπιστίαν, γενικῶς ὁμῶς ἐπρωτίμα πολὺ τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς παρά τοὺς Ῥωμαίους (1)· καὶ δικαίως. Ἀλλ' ἴσως δι' ἀγάπην ἐκείνων κατεφρόνησεν ὑπὲρ τὸ δίκαιον τούτους, ἐκ τῶν ὁποίων ἐμπόρει νὰ μάθῃ πολλά χρήσιμα εἰς τὴν γεωγραφίαν του, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν σύγχρονον αὐτοῦ Ἀγρίππαν. Τοῦτον ὀνομαζεῖ πολλάκις ὁ Στράβων, διὰ τὰς λαμπράς του λοιπὰς πράξεις· ἀλλ' ὄχι ποτὲ ὡς Γεωγράφον, μ' ὅλον ὅ,τι ὁ πεντήκοντα σχεδὸν ἔτη μεταγενέστερος τοῦ Στράβωνος Πλίνιος φέρει τὸν Ἀγρίππαν συχνὰ μάρτυρα γεωγραφίας. Ὅθεν ὑπωπτεύθησαν τινὲς (2), μὴ δὲν ἦτο δημοσιευμένη ἀκόμη εἰς τὴν Ῥώμην ἢ ἀπὸ τὸν Ἀγρίππαν συνταχθεῖσα περιγραφή τῆς οἰκουμένης, ὅταν ὁ Στράβων ἐσύνταττε τὴν ἰδικήν του. Ἀλλ' ὁ Ἀγρίππας, γαμβρὸς Αὐγούστου τοῦ Καίσαρος, ἀπέθανε κατὰ τὸ 742 ἔτος ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης, ἦγουν 36 ἔτη πρὸ τῆς τελευτῆς τοῦ Στράβωνος (3)· καὶ ὁ

---

(1) « Οἱ δὲ τῶν Ῥωμαίων συγγραφεῖς μιμῶνται μὲν τοὺς Ἕλληνας, » ἀλλ' οὐκ ἐπὶ πολὺ· καὶ γὰρ ἂ λέγουσι παρά τῶν Ἑλλήνων μεταφέρουσιν, ἐξ ἑαυτῶν δ' οὐ πολὺ προσφέρονται (ἴσ. προφέρονται) τὸ φιλεῖδημον. Ὡσθ', ὅποταν ἑλλειψίς γένηται παρ' ἐκείνων, οὐκ ἔστι πολὺ τὸ ἀναπληρούμενον ὑπὸ τῶν ἐτέρων ». Στράβ. Γεωγραφ. τόμ. Α, σελ. 216. Τοὺς Ῥωμαίους συγγραφεῖς, πλὴν δύο ἢ τριῶν, φαίνεται ὅτι δὲν τοὺς ἐσυμβουλεύθη ὁ Στράβων. Ἴσως οὐδ' ἦτον ἀρκετὰ ἔμπειρος τῆς Ῥωμαϊκῆς γλώσσης, διὰ νὰ τοὺς καταλαμβάνῃ ἀκόπως.

(2) Gosselin, Géograph. des Grecs analys. pag. 57.

(3) Ἰδ. ἀνωτέρ. σελ. ἡ.

πενθερός αὐτοῦ ἐφρόντισε νὰ τελειώσῃ ὅ,τι ἔλειπεν ἀκόμη εἰς τοὺς γεωγραφικοὺς ἐκείνου πίνακας (1).

Ὅλα ὁμῶς ταῦτα τὰ κατηγορούμενα τοῦ Στράβωνος ἂν τὰ ἐξαιρέσῃς, μένουσιν ἀκόμη εἰς τὴν γεωγραφίαν του πολλὰ καὶ μεγάλα καλά, ὥστε καὶ εἰς αὐτὸν μέγας ἔπαινος χρεωσεῖται διὰ τὸν κόπον τῆς συντάξεως, καὶ εὐχαριστία εἰς τὸν χρόνον, ὅτι δὲν μᾶς τὴν ἀρπάσεν, ὡς τὴν ἱστορίαν του. Τόσον εἶναι πλούσιον τὸ πραγματικὸν τῆς γεωγραφίας του μέρος. Δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἔπαινετόν καὶ τὸ λεκτικὸν αὐτῆς. Ὁ χαρακτήρ τοῦ λόγου τοῦ Στράβωνος, ἂν καὶ κάποτε ἀμελημένος, εἶναι ὁμῶς ἀνεπιτήδευτος, σύντονος (2), καθαρὸς, καὶ σαφῆς, ὅπου τὸ κείμενον του δὲν ἐπληρώσῃ ἀπὸ ἀμαθῶν ἀντιγραφῶν κονδύλια.

Ἄλλὰ, κατὰ δυστυχίαν, ἔπαθε καὶ τὸ βιβλίον τοῦ σοφοῦ τούτου Γεωγράφου ὅ,τι ἔπαθαν ὅλα σχεδὸν τῶν παλαιῶν τὰ συγγράμματα. Εἶναι τρία τὰ γραφικὰ τοῦ κειμένου σφάλματα, ὥστε πρὶν ἐκδοθῆ ἀπὸ τὸν Κασωβῶνα, ἦτο σχεδὸν ἀδύνατον νὰ τὸ ἀναγνώσῃ τις χωρὶς ἀηθίαν. Ἐπεχείρησε πρὸ τούτου νὰ διορθώσῃ τὸν Στράβωνα καὶ ὁ δεύτερον μεταφράσας αὐτὸν

(1) Plin. lib. III, cap. 1, sect. 3. Ἰδ. καὶ Mannert, Geograph. der Griech. und Röm. tom. 1, pag. 121.

(2) Δείχνει μάλιστα τὸ σύντομον τοῦ ὕφους, ὅσάκις ἔχει ἀφορμὴν ἀπολογίας ὑπὲρ τοῦ Ὀμήρου· τότε δὲν μένει πλὴσον Στράβων, ἀλλὰ γίνεται Δημοσθένης. Τόσων δυνάμειν ἔχουσιν αἱ προλήψεις, ὅταν μεταβάλλωνται εἰς πάθη· καὶ τεῦτο ἐνόει ὁ Ἰουβενάλιος (Satir. I, 79) λέγων, ὅτι καὶ τὸν μὴ ἐκ φύσεως ποιητὴν κάμνει ποιητὴν ἢ ἀγανόατις·

Si natura negat, facit indignatio versum.

Ξύλανδρος· ἀλλ' αἱ διορθώσεις καὶ ἐξηγήσεις τοῦ Κασωβῶνος ἐκατάστησαν κοινοτέραν τὴν ἀνάγνωσιν καὶ γνῶσιν τοῦ Γεωγράφου. Μετὰ τὸν Κασωβῶνα ἐδιόρθωσαν πολλοὺς ἀκόμη τόπους ἄλλους ἄλλοι κριτικοὶ τοῦ Στράβωνος.

Ἐάν εἶλεγα, ὅτι μετὰ τὰς πολλὰς διορθώσεις ταῦτα πλειότερα ἴσως εἶναι ὅσα ἔμειναν ἀδιόρθωτα, μόνοι ἤθελον ἀπιστήσῃν ὅσοι δὲν ἐξεύρουσι τί πρᾶγμα εἶναι ἑκδοσίς παλαιοῦ συγγραφέως, ἢ δὲν ἐμάθωσαν ἀπὸ κανένα, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ καθαρισθῇ τελείως (1) ἀπὸ σφάλματα, οὐδ' ἂν περάσῃ ἀπὸ πολλῶν ἐκδοτῶν χωνία. Εὐκολώτερον ἴσως θέλω τοὺς πείσειν, ἂν ὁμολογήσω (ἀνυπόκριτον ὁμολογίαν), ὅτι καὶ μετὰ τοὺς πολλοὺς μου κόπους, μένουσιν (2) ἀκόμη εἰς τὸν Στράβωνα πολλὰ νὰ διορθωθῶσιν ἀπὸ σοφωτέρους, ἢ εὐτυχεςέρους μου κριτικούς.

Ὅταν μ' ἐπροσκάλεσε τὸ Γαλλικὸν Κράτος νὰ γένω συνεργάτης τῆς εἰς Γαλλικὴν γλῶσσαν μεταφράσεως τοῦ Στράβωνος,

(1) Τελείως καθαρὰν ἑκδοσιν νεῶ τοιαύτην ἑκδοσιν, τῆς ὁποίας τὸ κείμενον εἶναι ἀπαράλλακτον καθὼς ἐγράφη ἀπὸ τὸν συγγραφέα· καὶ τοῦτο ὅτι εἶναι ἀδύνατον, δὲν χρειάζεται ἀπόδειξιν.

(2) Ἀπὸ τὰ μείναντα εἶναι ὅμως τινὰ τῆς ἀτολμίας μου πλεον παρὰ τῆς ἀγνοίας πταιίσματα· παραδείγματός χάριν, εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον (τόμ. Α, σελ. 116 ἐμ. ἐκδ.) λέγει ὁ ὁ Γεωγράφος μας, «ΡᾶΔΙΟΝ ἂν ἡ» τοῦ ὅλου διάμετρος ἢ αὐτὴ λογισθεῖη... ἤπερ ἢ ἐν τοῖς μέρεσι». Ὁ Ἕλληνισμὸς ἀπαιτεῖ, ΡᾶΟΝ· ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς κανέν ἀντίγραφον δὲν εὐρίσκεται ἢ ὀρθῇ αὕτη γραφή, ἐνδεχόμενον νὰ ἦναι κατάχρησις αὐτοῦ τοῦ Στράβωνος, καὶ ὄχι σφάλμα τῶν ἀντιγραφίων. Ἴδ. περὶ τῆς καταχρήσεως ταύτης τὰς εἰς τὸν Πλούταρχον (Μέρ. Δ, σελ. 341) σημειώσεις μου.

ὑπήκουσα εἰς τὴν πρόσκλησιν, θαρρυνόμενος ἀπὸ τοὺς σοφοὺς μου συνεργάτας (1), ἀπὸ τοὺς πολλοὺς κόπους τῶν πρὸ ἐμοῦ κριτικῶν, καὶ ἀπὸ τὰ σωζόμενα εἰς τὴν βασιλικὴν τῶν Παρισίων βιβλιοθήκην ἀντίγραφα· ἀλλὰ δὲν ἄγνησα νὰ πληροφορηθῶ, ὅτι ἐχρειαζόντο πλείοτερα παρὰ ταῦτα βοηθήματα. Ἄλλο εἶναι νὰ ἀναγκώσῃ τις ἀπλῶς συγγραφέα, καὶ ἄλλο νὰ τὸν μεταφράσῃ. Ὁ ἀναγκώσης ἀρκεῖται πολλάκις εἰς τὴν ὅπωςδήποτε καταλήψιν τοῦ συγγραφέως· καὶ τὰ σφάλματα τοῦ κειμένου δὲν κεντοῦσι τὴν προσοχὴν του, πλὴν ὅταν τὸ κάμνωσι παντάπασι ἀσύγκλωσον μὲ τὰ προηγούμενα καὶ μὲ τὰκόλουθα. Ὁ μεταφραστὴς ἐξεναντίας ἀναγκάζεται νὰ ζυγίξῃ πᾶσαν φράσιν, καὶ πᾶσαν λέξιν, διὰ νὰ εὕρῃ τὴν ἰσοστάσιον αὐτῆς εἰς τὴν ξένην γλῶσσαν· καὶ ἡ τοιαύτη ἀνάγκη γίνεται τρόπον τινὰ δοκίμιον τῆς ὀρθῆς ἢ κακῆς τοῦ κειμένου γραφῆς. Ὅταν τοῦτο δὲν ᾖ σφαλμένον, ἡ μετάφρασις δὲν εἶναι πολὺ δύσκολος· καθὼς ἐξεναντίας τὸ ἀδύνατον τῆς μεταφράσεως, γεννᾷ πάραυτα ὑπόψιν τῆς φθορᾶς τοῦ κειμένου.

Εἰς τοιαύτην ἀνάγκην εὐρεθεῖς πολλάκις, ὅταν ἐμετάφραζα τὸ διωρισμένον εἰς ἐμὲ μέρος τοῦ Στράβωνος, ἀκόλουθον ἦτο νὰ ἐρευνήσω τὸν τρόπον τῆς Θεραπείας· τὸ ὁποῖον νὰ γένη δὲν ἦτο δυνατόν χωρὶς ἐξέτασιν καὶ παραβολὴν ἄλλων παραλλήλων

---

(1) Ὁ Δουθεϊλς (Du Theil) καὶ ἐγὼ ἐδιωρίσθημεν εἰς τὴν μετάφρασιν καὶ τὰς κριτικὰς ἢ ἱστορικὰς σημειώσεις· ὁ δὲ γεωγράφος Γοσσελίνος (Gosselin) εἰς τὰς πλείοτέρας γεωγραφικὰς ἐριύνας, καὶ τὴν σύγκρισιν τοῦ παλαιοῦ σαδισμοῦ μὲ τὰς σημερινὰς τῶν διασημάτων μετρήσεις.

μερῶν τῆς γεωγραφίας του. Ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν ταύτην ὀδηγούμενος ἐπρόβαλα πολλάς μεταβολάς εἰς τὴν μετάφρασιν, τὰς ὁποίας τώρα εἰς τὴν ἐκδόσιν σχεδὸν ὅλας ἔβαλα εἰς τὸ κείμενον μὲ πλειοτέρας ἄλλας γεννημένας μετὰ τὴν μετάφρασιν. Μῆρος ὁμῶς τῶν μεταβολῶν τούτων σπρίζεται εἰς ἀντιγράφων, ἢ ἐκδόσεων, διαφόρους ἀναγνώσεις, ἢ καὶ κριτικῶν προγενεσέρων διορθώσεις. Ὅθεν πρέπει νὰ εἶπω τι καὶ περὶ τῶν ἀντιγράφων καὶ περὶ τῶν ἐκδόσεων.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐκδότας συμβουλεύονται ἀντίγραφα ἄλλα πολλά ὀλίγοι ἀπολαμβάνουν ὅσον ἐξ αὐτῶν ἐλπίζουσι καρπὸν. Τῆς ἀποτυχίας ταύτης αἰτίας ἐμπορῶ νὰ καταριθμήσω τὰς ἑξῆς.

Πρώτην, ὅτι ἀπὸ τὰ σωζόμενα ἀντίγραφα ὀλίγα εἶναι ἀληθῶς καρποφόρα. Τὰ πολλά, γραμμένα ὀλίγον ἀρχίτερα τῆς καταστροφῆς, ἢ μετὰ τὴν καταστροφὴν, τῆς Γραικορωμαϊκῆς βασιλείας, συντρέχουν μὲ πολλάς ἄλλας μαρτυρίας νὰ δείξωσιν, ὅτι ἦτον ἀδύνατον νὰ διαμείνῃ ἡ βασιλεία εἰς ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἐκατάστησεν εἰς τόσῃν ἀπαιδευσίαν. Τοῦ καιροῦ ἐκείνου οἱ πλείότεροι ἀντιγραφεῖς ἦσαν ἢ παντάπασιν ἀμαθεῖς, ἢ (τὸ χειρότερον) τῆς τάξεως τῶν σχολαστικῶν, ἤγουν τῶν λογίων ἐκείνων, ὅσοι μανθάνουσι τὰς γλώσσας διὰ τὰς γλώσσας, καὶ ἔχι διὰ τὰ πράγματα. Συνειθισμένοι νὰ γράφωσι τὰ ἴδιά των χωρὶς νοῦν, μὲ τὴν αὐτὴν τοῦ νοῦ πτωχείαν ἀντέγραφαν καὶ τὰ ἀλλότρια.

Δευτέραν, ὅτι καὶ ὀλίγοι ἐκδόται ἔχουσι τὴν ἑξὶν ν' ἀναγνώσκωσιν ἀντίγραφα, καὶ νὰ διακρίνωσι τοὺς χαρακτῆρας τῶν

διαφόρων τοῦ χρόνου περιόδων, ἢ τὴν ὑπομονὴν νὰ τ' ἀναγκάσωσι μ' ὅλην τὴν χρειαζομένην εἰς παλαιούς, καὶ πολλάκις σχεδὸν ἐξαιλειμμένους χαρακτηῖρας προσοχῆν.

Τρίτην αἰτίαν λέγω τὴν ἀνάγκην, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται συχνὰ ὁ ἐκδότης νὰ ἐμπιστεύῃ εἰς ἄλλους τὴν παραβολὴν τοῦ ἀντιγράφου, μὴ θυνάμενος αὐτὸς νὰ μετατοπισθῇ εἰς τὰς πόλεις καὶ βιβλιοθήκας, ὅπου τὰ ἀντίγραφα εὐρίσκονται. Ὁ μισθωτὸς ἀντιγράφου παραβλήτης, καὶ ἂν ᾦναι τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὀλίγων, ὅσοι παρὰ τοῦ μισθοῦ τὸ κέρδος προκρίνουσι τὴν ἀπὸ τὴν ἀκριθεῖ τοῦ χρέους πλήρωσιν ἀποκτωμένην τιμὴν, δὲν ἐμπορεῖ ὅμως νὰ θύσῃ εἰς ἀντίγραφον ἀρχαίου συγγραφέως, τὸν ὁποῖον ἢ ὀλίγον ἐμελέτησεν, ἢ καὶ πρώτην φοράν ἐγνώρισεν, τόσῃν προσοχῆν, ὅσῃν ἀναγκάζεται νὰ θύσῃ αὐτὸς ὁ ἐκδότης. Ἐὰν οὗτος κινδυνεύῃ πολλάκις ν' ἀναγνώσῃ ἀλλ' ἀντ' ἄλλων, ἢ νὰ παραδράμῃ λέξων ἢ φράσεων, παραδραμημένην καὶ ἀπὸ τοὺς πρὸ αὐτοῦ, πόσον πλέον ὑποκείμενος εἰς ἀπροσεξίας τοιαύτας πρέπει νὰ ᾦναι ὅσῃς παραβάλλει δι' ἄλλον!

Ἀπὸ τὴν αὐτὴν ἀνάγκην γεννᾶται, τοῦ ὁποίου λαμβάνουν οἱ ἐκδότες ἀπὸ τὰ ἀντίγραφα ὀλίγου καρποῦ, ὡς ἔλεγα, ἄλλη αἰτία ἢ τετάρτη. Ἄφρῦ ἢ αὐτοὶ, ἢ οἱ δι' αὐτοὺς παραβάλλοντες, τελειώσωσι τὴν παραβολὴν, ἀφίπουν ὅθεν ἐδυνείσθησαι τὸ ἀντίγραφον, καὶ δὲν ἔχουν πλέον ἀφορμὴν νὰ τὸ μεταθεωρήσωσι. Καὶ ὅμως κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἐκδότας δὲν ἀγνοεῖ, ὅτι: πολλάκις λέξεις, φράσεις, καὶ συντάξεις λέξεων ἢ φράσεων, τὰς ὁποίας ἐνόμισεν καταρχὰς ἀδιαφόρους, δὲν τὸν φαίνονται πλέον τοιαῦται, ὅταν ἀναγνώσκῃ τὰ δοκίμια τοῦ τυπογράφου.

ΤΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΒΩΝΟΣ. οά

Εἰς τοιαύτην περίστασιν μέγα του εὐτύχημα ἤθελε νομίσειν νὰ συμβουλευθῆ καὶ πάλιν ἐκεῖνο τοῦ ἀντιγράφου τὸ μέρος, περὶ τοῦ ὁποίου διστάζει· ἀλλ' εὐτύχημα τοιοῦτον δὲν εὐτυχοῦσιν, πλὴν ὅσοι κρατοῦν τὸ ἀντίγραφον, ἢ καὶ διατρίβουν εἰς τὴν πόλιν, ἔπου τὸ ἐπαράβαλαν, ἕωσού νὰ λάβῃ τέλος τῆς ἐκδόσεως ἢ τύπωσις.

Οἱ πρὸ ἐμοῦ ἐκδόται ἐπαράβαλαν τὰ πλείυτερα σωζόμενα ἀντίγραφα τοῦ Στράβωνος, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ὀλίγα· μόνη ἡ βιβλιοθήκη τῶν Παρισίων ἔχει ἕξ. Ἐν μόνον ἀπὸ ταῦτα, τὸ σημειωμένον μὲ τὸν 1393 ἀριθμὸν, παραβαλμένον καὶ πρότερον ἀπ' ἄλλους, ἐμεταχειρίσθη εἰς τὴν Γαλλικὴν μετάφρασιν, καὶ μεταχειρίζομαι εἰς τὴν παρούσαν ἐκδοσιν· τῶν λοιπῶν τὰς διαφόρους γραφὰς ἀρκέσθη νὰ τὰς μάθω ἀπὸ τὰς τελευταίας ἐκδόσεις τῶν ἄλλων. X

Πρώτην φοράν ἐξεδόθη, ἢ μάλλον ἐτυπώθη, τὸ Ἑλληνικὸν τοῦ Στράβωνος κείμενον κατὰ τὸ 1516 ἔτος εἰς τὴν Βενετίαν. Πρὸ τούτου ἦτον ἐκδομένη ἡ Λατινικὴ μὲν μεταφράσις, περὶ τῆς ὁποίας θέλω μετ' ὀλίγον λαλῆσαι. Ὅσις ὄγαπᾶ νὰ πληροφορηθῆ τί κερδαίνουσι τῶν παλαιῶν τὰ συγγράμματα, ὅταν δημοσιεύωνται ἀπὸ διαφόρους ἐκδότας καθεξῆς, αἱ παραβάθη τὴν πρώτην ἐκδοσιν ταύτην, κόπρον ἀληθινὴν τοῦ Αὐγείου, μὲ τὰς μετέπειτα γενομένας ἐκδόσεις.

Κατὰ τὸ 1549 ἔτος ἐξεδόθη δεύτερον ὁ Στράβων εἰς τὴν Βασιλείαν ἀπὸ τῶν Ἡρεσβάχην καὶ τῶν Ὀππῆρον· οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὰναρίθμητα τῆς πρώτης ἐκδόσεως σφάλματα μόλις ἴσχυσαν νὰ

διορθώσωσιν ὀλίγα τινά. Αὐτοὶ ἔνωσαν μὲ τὸ κείμενον καὶ τὴν παλαιὰν Λατινικὴν μετάφρασιν διορθωμένην.

Εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν τῆς Βασιλείας, πολὺ σοφώτερος τῶν προτέρων ἐκδοτῶν ὁ Ξυλάνδρος ἐξέδωκε κατὰ τὸ 1571 ἔτος τὸ κείμενον τοῦ Στραβῶνος μὲ νέαν Λατινικὴν μετάφρασιν, καὶ ὀλίγας σημειώσεις τινάς. Καυχᾶται εἰς τὰ Προλεγόμενά του, ὅτι τὸν ἐκαθάρισε καὶ τὸν ἐξήγησεν εἰς πολλότατα μέρη καλλίον τῶν πρὸ αὐτοῦ· καὶ ἡ καύχησις δὲν εἶναι ἀλαζονεία. Ἐκαμὲν ὅ,τι τὸν ἐσυγχώρουν νὰ κάμη ἢ ἔλλειψις τῶν ἀντιγράφων, ἢ ἀξιέπαινός του πενία (1), καὶ ἐκείνη τοῦ χρόνου ἢ ἐποχῆ, ὅτε δὲν ἦτον ἀκόμη φθασμένη ἢ κριτικῆ ἐπισήμη, εἰς τὴν ὁποίαν ἔπειτα τὴν ἔφεραν πολυχρόνιοι πολλῶν ἀνδρῶν κόποι τελείωσιν. Ἀσυγκρίτως ὀρθώτεραι τῶν προτέρων εἶναι καὶ ἡ ἔκδοσις καὶ ἡ μετάφρασις τοῦ Ξυλάνδρου· ἀλλ' ὡσαύτως πλείοτερα τῶν διορθωθέντων εἶναι ὅσα ἔμενον ἀδιόρθωτα εἰς τὸ κείμενον, καὶ ἀκολούθως εἰς τὴν μετάφρασιν. Τῶν ὁποίων ὁμοίως μὲ φιλανθρωποτέραν συγκατάβασιν ἦτο δίκαιον νὰ κάμη τὸν ἔλεγχον ὁ Κασωδῶν, ἐπειδὴ καὶ τὴν σοφίαν τοῦ Ξυλάνδρου, ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν ἀναγκαζόμενος, ἐπαίνεσε πολλάκις, καὶ διότι, ἂν δὲν τὸν εἶχεν ὀδηγόν, πιθανὸν ὅτι δὲν ἤθελε προχωρήσειν τόσον μακρὰν εἰς τὴν θιόρθωσιν καὶ ἐξήγησιν τοῦ Γεωγράφου, ὥστε νὰ κατασταθῇ καὶ αὐτὸς ὀδηγὸς εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρησιμιώτατος.

---

(1) Πολὺ διάφορος ἀπὸ τοὺς λογοκαπήλους ἐκείνους, ὅσοι μαίνοντι καθημέραν τὰς Μούσας, ὁ σώφρων ἔραστής τῶν Μουσῶν Ξυλάνδρος, ἐπέρασεν ὅλην αὐτοῦ τὴν ζωὴν, παλαιῶν μὲ σχεδὸν αὐτὴν τῶν πρὸς ζωὴν ἀνγκαιῶν τὴν σίρησιν.

ΤΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΒΩΝΟΣ. 97

Δύο ἐκδόσεις ἔκαμε τοῦ Στράβωνος ὁ Κασωδῶν, φυλαίξας καὶ εἰς τὰς δύο τὴν Λατινικὴν μετάφρασιν τοῦ Ξυλάδρου, ἀλλ' ἐξηγήσας μὲ πολλὰς καὶ σοφὰς σημειώσεις πολλὰ μέρη τοῦ κειμένου, καὶ διορθώσας ἄλλα ἐξ εἰκασίας, καὶ ἄλλα ἀπὸ τεσσάρων ἀντιγράφων διαφόρους ἀναγνώσεις.

Ἡ πρώτη ἐκδοσις τοῦ Κασωδῶνος ἐτυπώθη εἰς τὴν Γενεύαν κατὰ τὸ 1587 ἔτος, ὅτε ὁ ἐνδοξος οὗτος κριτικὸς ἦτον ἀκόμη μόλις εἰς τὸ εἰκοσὸν ὄγδοον τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτος (1). Ἀναθεωρήσας αὐτὴν ἔπειτα, ἐπιδιορθώσας καὶ αὐξήσας, ἐτόίμασε δευτέραν ἐκδοσιν, τὴν ὁποίαν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐδημοσίευσεν ὁ Μορέλλης κατὰ τὸ 1620 ἔτος εἰς τὴν βασιλικὴν τυπογραφίαν τῶν Παρισίων, μὲ πολλὰ ὀλίγων τινῶν ἰδίων τοῦ σημειώσεων προσθήκην, καὶ μὲ πίνακα τῶν ὀνομάτων.

Ἡ Παρισινὴ αὕτη ἐκδοσις ἐμετατυπώθη εἰς Ἀμστελῶδαμον κατὰ τὸ 1707 ἔτος, διαφέρουσα εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ ἐπισημειώσας εἰς τὴν τύπωσιν Ἀλμελουῆνος ἐπρόσθεσεν εἰς τὰς σημειώσεις τοῦ Κασωδῶνος ὅσας ἄλλοι κριτικοὶ ἔκαμαν ἐμπαρόδῳ εἰς πολλὰ μέρη τοῦ κειμένου, καὶ τὰς Χρησομαθείας, ἡγουν τὴν ἐπιτομὴν τῆς Γεωγραφίας τοῦ Στράβωνος, συνταγμένην ἀπὸ Ἑλληνα ἀνώνυμον τῆς δεκάτης, ὡς εἰκάζουσι τινὲς, ἑκατονταετηρίδος.

---

(1) Ὁ Κασωδῶν ἐγεννήθη κατὰ τὸ 1559, καὶ ἀπέθανε κατὰ τὸ 1614 ἔτος. Ἐμαθητεύθη τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν εἰς Ἑλληνα, τὸν ἐκ τῆς νήσου Κρήτης Πόρτον. Οἱ κόποι τοῦ Κασωδῶνος εἰς διαφόρους Ἑλληνας καὶ Ῥωμαίους συγγραφεῖς εἶναι πολλότατοι, δείχνοντες ὅλοι καὶ μαθήσεως καὶ κρίσεως ἀνδρα σπανίου.